

Марія Сидорук

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВ БАЛТІЇ ДО ЄС

Проаналізовано особливості інтеграції балтійських держав до Європейського Союзу. Виділено етапи, з'ясовано засади і механізми євроінтеграційної політики Латвії, Литви та Естонії, розглянуто євроінтеграційний досвід балтійських країн у контексті можливих уроків для України.

Ключові слова: держави Балтії, європейська інтеграція, розширення ЄС, євроінтеграційна стратегія, країни-кандидати.

Марія Сидорук. Особенности интеграции государств Балтии в ЕС

Проанализированы особенности интеграции балтийских государств в Европейский Союз. Выделены этапы, выяснены принципы и механизмы политики Латвии, Литвы и Эстонии, а также изучен евроинтеграционный опыт балтийских стран в контексте возможных уроков для Украины.

Ключевые слова: государства Балтии, европейская интеграция, расширение ЕС, евроинтеграционная стратегия, страны-кандидаты.

Maria Sydoruk The features of integration of the Baltic States to the EU

The article deals with the analysis the features of integrating of the Baltic states to the European Union. The stages, defines the principles and mechanisms of integration policy in Latvia, Lithuania and Estonia and studied European integration incentives in the context of possible lessons for Ukraine.

Keywords: Baltic States, European integration, EU enlargement, European integration strategy, the candidate countries.

Після здобуття незалежності три держави Балтії – Естонія, Латвія та Литва, подібно до інших колишніх республік Радянського Союзу, що розпався, змушені були вирішувати комплекс складних економічних, політичних і соціальних питань та визначати стратегічні пріоритети у зовнішній політиці. Національна свідомість латишів, литовців та естонців сприйняла незалежність своїх держав як відтворення іс-

торичної справедливості, як акт повернення до західного світу, від якого вони були силоміць відторгнені радянською агресією. Відтак, держави Балтії відразу заявили про свою чітку прозахідну орієнтацію, а головною ціллю їх зовнішньої політики стала інтеграція до Європейського Союзу та НАТО, чого після тривалих і значних зусиль їм вдалося досягнути.

Актуальність дослідження інтеграції балтійських держав до Європейського Союзу зумовлюється рядом факторів. Цей процес мав низку особливостей, які тією чи іншою мірою знайомі і для України. Зокрема, ці держави мають з Росією спільні кордони; на їхніх територіях проживає значна кількість російськомовного населення; економіка країн Балтії була значною мірою зорієнтована на Росію, енергетична та сировинна залежність від РФ змушувала уряди цих держав шукати шляхи виходу з цієї ситуації тощо. Відтак, вивчення досвіду подолання цих проблем, як і загалом руху прибалтійських держав до об'єднаної Європи, є для України особливо важливим.

Метою статті є з'ясування особливостей інтеграції балтійських держав до Європейського Союзу, аналіз етапів, засад і механізмів євроінтеграційної політики Латвії, Литви та Естонії і вивчення євроінтеграційного досвіду балтійських країн у контексті можливих уроків для України.

У вітчизняній науці проблема євроінтеграції Латвії, Литви та Естонії поки що не знайшла відображення у комплексному дослідженні. Лише окремі аспекти євроінтеграційної політики балтійських країн досліджували В. М. Завадський [3] та Д. В. Аракелян [1]. Серед праць зарубіжних науковців з досліджуваної проблематики слід відзначити колективну монографію фінського науковця М. Джопа та німецького історика С. Арнсфальда, у якій розглядаються відносини країн Балтії з Європейським Союзом в 1991–1997 рр. [11]. Різні аспекти зовнішньої політики Латвії, Литви та Естонії, зокрема і євроінтеграційний курс вивчали фінські дослідники Р. Бенгтссон, С. Гензле [7; 8]. Окремий інтерес становлять праці латвійських дослідників – А. Лейніс та Ж. Озоліні [10] та естонських – М. Лаурістін та П. Віхалем [9]. Значне зацікавлення досліджуваною проблемою спостерігається у російських наукових колах. Такі дослідники як К. В. Воронов, В. В. Сіміндей, Д. В. Тренін, Р. Х. Симонян у своїх роботах торкалися, серед іншого, причин європейського вибору Латвії, Литви та Естонії. При цьому вони наголошували, що західний вектор зовнішньої політики цих держав був обумовлений намаганнями знайти підтримку на Заході та вберегтися від поширення впливу Росії [2; 4; 5; 6].

Чітка прозахідна орієнтація трьох прибалтійських країн дала їм підстави з самого початку незалежності остаточно визначитись у своїх головних векторах зовнішньої політики, а також у стратегічних пріоритетах. Чинники євроінтеграційного вибору країн Балтії стосувалися ідеологічних, історичних, безпекових та економічних аспектів. Лідери трьох країн постійно наголошували на важливості «безпекових аспектів», «економічного сприяння, зростання та розвитку», «соціального добробуту» і «участі у спільних європейських справах» [3, 110]. «Повернення в Європу» відбувалося через відчуження від Росії та наближення й закріплення своїх позицій на Заході [1, 85].

Варто підкреслити, що на Заході три прибалтійські країни завжди сприймалися (на відміну від України) як частина західного світу, яка постраждала внаслідок радянсько-німецької змови та наступної агресії СРСР. При цьому США та Великобританія ніколи не визнавали легітимності приєднання країн Балтії до складу СРСР, а інші держави – такі, наприклад, як Швеція – змушені були потім офіційно вибачатись за своє поспішне визнання. Тобто Литва, Латвія та Естонія традиційно вважаються частиною західного світу і Захід, виходячи саме з цього, будував свої відносини з країнами Балтії у 90-ті рр. [9, 15–16].

Від початку незалежності Литва, Латвія та Естонія розпочали економічні, політичні та соціальні реформи під гаслом розбудови «спільного Балтійського дому» та «Балтійського шляху». Спільні кордони, історичне минуле, культурна та цивілізаційна ідентичність підштовхнули країни Балтії до створення Балтійської субрегіональної системи, яка існує завдяки єдності підходів у вирішенні головних проблем. Так, у травні 1992 р. Латвія, Литва і Естонія домовились про створення Вільної торговельної зони у Балтії, ввели безвізовий режим між своїми країнами, утворили митний союз, започаткували роботу міждержавних органів управління – Балтійської ради міністрів та Балтійської асамблеї. Президенти трьох балтійських республік традиційно зустрічалися для обговорення спільних проблем [10, 118–120].

В процесі приєднання Латвії, Литви та Естонії до ЄС, на нашу думку, доцільно виділити 3 етапи. Перший етап починається у 1991 р. – з моменту встановлення дипломатичних відносин країн Балтії з Європейськими Співтовариствами, і закінчується у 1995 р. підписанням угод про асоціацію, які стали підґрунтям політичного діалогу та економічної співпраці на наступні роки. Цей етап характеризується початком діалогу та включенням країн Балтії в орбіту економічної політики ЄС. Важливими подіями цього періоду були: засідання Єв-

ропейської Ради в червні 1993 р. в Копенгагені, на якому було прийнято принципове політичне рішення про можливість розширення на Схід та сформульовано критерії для держав-кандидатів – стабільність демократичних інститутів, наявність конкурентоспроможної ринкової економіки і здатність перейняти правовий доробок Союзу [2, 62]; засідання Європейської Ради у Ессені в грудні 1994 р. і схвалення нею “Загальної стратегії прийняття нових членів”, в якій було визначено основні напрямки та механізми набуття повноправного членства державами-кандидатами [2, 64].

Другий етап у відносинах між країнами Балтії та ЄС починається з червня 1995 р., а саме з підписання угод про асоціацію (Європейських угод) між ЄС і трьома балтійськими державами. З цього часу відбувається перехід до нового рівня відносин, коли сторони вже чітко визначають цілі та завдання на шляху до інтеграції. Саме у цей період були закладені підвалини процесу набуття повноправного членства в ЄС державами Балтії. Наприкінці 1995 р. вони подали заявки на вступ (Латвія – в жовтні, Естонія – в листопаді, Литва – в грудні) [7, 358]. Список країн-кандидатів на членство у ЄС склався тоді з 10 країн Центрально-Східної Європи, двох південноєвропейських країн (Кіпру та Мальти) і Туреччини. На Єврокомісію покладалось завдання проаналізувати стан трансформаційних перетворень у країнах-кандидатах для визначення групи держав для початку переговорів про майбутній вступ.

Оцінки Європейської Комісії щодо держав Прибалтики подаємо в табл. 1.

*Таблиця 1.
Оцінки Європейської Комісії країн-кандидатів
за 1997 р. [11, 200]*

Країна	Політичні критерії	Економічні критерії	Адаптація до права ЄС
Естонія	+	Ринкова економіка функціонує, але ще не адаптувалася до конкурентного тиску	Потрібні значні зусилля
Латвія	+	-	Потрібні дуже значні зусилля
Литва	+	-	Потрібні дуже значні зусилля

Зважаючи на неоднаковий поступ на шляху внутрішніх перетворень перехід до третього етапу у відносинах з ЄС (початок передвступних переговорів) для Естонії відбувся раніше, ніж для двох інших держав. В грудні 1997 р. на засіданні Європейської Ради в Люксембурзі було прийнято рішення розпочати переговори про вступ з шістьма країнами, в число яких з-поміж балтійських держав потрапила лише Естонія (крім неї, Польща, Угорщина, Чехія, Словенія та Кіпр) [9, 56]. І лише через два роки на засіданні Європейської Ради в Гельсінкі (1999 р.) подібне рішення було прийняте стосовно Латвії та Литви, а також Болгарії, Румунії, Словаччини, Мальти та Туреччини [2, 64]. Однак було вирішено, що кінцевий термін вступу в ЄС не буде залежати від дати початку переговорів, тому всі країни отримали однакові шанси на вступ.

Чому саме Естонія першою з країн Балтії дістала можливість стати в майбутньому членом ЄС? Фахівці британського дослідницького центру «The Economist Intelligence Unit» вважають, що в економічній сфері Естонія на той час більш ніж усі інші країни наблизилася до вимог Євросоюзу. Динамічно-стабільний розвиток її господарства забезпечувався передусім за рахунок ефективної економічної політики держави [7, 362]. Самі естонські науковці швидкий розвиток своєї країни пояснювали так: країна належить до сфери “успішних” північноєвропейських держав через історичні причини та внаслідок зв’язків із Фінляндією. Північноєвропейські держави із їх особливим видом політичної культури – чесністю і відкритістю політиків, корпоративними домовленостями як способом узгодження інтересів, міжнародною відкритістю та прозорістю політичних процесів – стали прикладом для Естонії [9, 56]. Крім того, дослідники наголошують, що естонська політична еліта у порівнянні, наприклад, з латвійською була більш однорідною і етнічно, і ідеологічно. Відіграв свою роль і зовнішній чинник – значно більше міжнародних контактів, проєктів, різної форми допомоги та інвестицій було спрямовано на Естонію [9, 57]. Варто відзначити, що ще в радянські часи Естонія мала найбільше контактів із західноєвропейськими державами, зокрема в 70–80-рр., цьому сприяла географічна близькість до Фінляндії та велика кількість естонських емігрантів у Швеції.

Завершальною подією третього етапу у відносинах країн Балтії з ЄС став саміт ЄС у Афінах 16 квітня 2003 року, де були підписані угоди про їх вступ до Європейського Союзу. Референдуми, проведені у країнах Балтії, продемонстрували високий рівень підтримки населенням євроінтеграції (в Литві – 90 %, в Латвії та Естонії – 67 %) [5,

126]. З 1 травня 2004 р. держави Балтії стали повноправними членами Європейського Союзу.

Процес європейської інтеграції сприяв позитивним внутрішнім перетворенням у різних сферах суспільного життя балтійських країн. За порівняно короткі терміни державам Балтії вдалося втілити в життя складні перетворення, які торкнулися економічної, політичної та соціальної сфер.

В економічному становищі Латвії, Литви та Естонії можна виділити такі спільні риси – відсутність власної потужної сировинної бази, пріоритетність розвитку експортних галузей обробної промисловості, використання переваг географічного положення. В ході дослідження ми виявили, що вже з другої половини 1990-х років спостерігається швидка переорієнтація експорту країн Балтії зі Сходу на ринки ЄС. Головними партнерами країн Балтії стали: Німеччина, Швеція, Велика Британія, Фінляндія [8, 272]. Так, частка ЄС в естонському експорті вже в 1996 р. становила 51,1 %, а у 1998 р. – 57 % [8, 275]. У 1997 р. експорт з Латвії до країн ЄС становив 48,9 % загального обсягу експорту (до Росії експортувалось 21 %), імпорт з країн Євросоюзу досяг 53,2 % (з Росії – 15,4%) [4, 27]. Німеччина вперше випередила РФ як торговельного партнера Латвії по імпорту.

Розвиток відносин з ЄС дав можливість країнам Балтії отримувати значні кошти за програмами допомоги. Загальна сума дотацій у 1991 – 2004 рр. з боку ЄС через інструменти підтримки країн-кандидатів (Фаре, Іспа, Інтеррег) склала: для Латвії – 319 млн. євро, Литви – 527 млн. євро, Естонії – 323 млн. євро [3, 110]. За нашими підрахунками, розміри допомоги країнам Балтії з боку Європейського Союзу у перерахунку на душу населення були найвищими у порівнянні з іншими державами Центральної та Східної Європи.

Позитивний ефект на економіку Латвії, Литви та Естонії справило збільшення інвестицій, які надходили з країн-членів ЄС. За деякими даними, загальний об'єм прямих інвестицій у економіку трьох прибалтійських республік за період 1992–2004 рр. склав понад 9500 млн. євро [5, 130]. Безперечно такі капіталовкладення відіграли значну роль в економічному зростанні та укріпленні зовнішньоекономічних зв'язків з країнами Євросоюзу.

Євроінтеграційний досвід країн Балтії може бути використаний Україною як приклад дотримання чіткої, послідовної політики на європейському напрямку. Проте між Україною й країнами Балтії є не лише низка спільних рис, серед яких можна виділити спільне історичне минуле, наявність спільного кордону з Росією, значна кількість

російськомовного населення тощо, однак і не менше відмінних: країни Балтії за своїми географічними розмірами та кількістю населення є малими країнами на відміну від України, яка є середньою державою; зовнішня політика України після проголошення незалежності визначалася багатовекторністю, у той час як країни Балтії чітко визначилися зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами, пов'язаними виключно із Заходом; внутрішньополітична ситуація в Україні суттєво впливала і продовжує впливати на визначення зовнішньої політики. На відміну від України внутрішньополітична ситуація в країнах Балтії не впливала на обраний зовнішньополітичний курс.

Врахування досвіду країн Балтії, накопиченого на шляху інтеграції до Євросоюзу, особливо що стосується вироблення і дотримання чіткої позиції щодо своєї стратегічної мети, а також вирішення однакових проблем, які пов'язані зі спільним минулим, є, безумовно, необхідним при розробці прагматичної і виваженої євроінтеграційної стратегії України. Водночас, просто скальковані з балтійського зразка стратегії навряд чи будуть достатніми в нових умовах і в українських реаліях.

Прибалтійські держави з самого початку незалежності чітко визначилися в головних векторах і стратегічних пріоритетах своєї зовнішньої політики. Немалу роль у цьому процесі відіграло те, що на заході вони завжди сприймалися як частина західного світу і за способом життя, і за світосприйняттям. Перспектива вступу до Європейського Союзу стала для них стимулом для впровадження радикальних і фундаментальних реформ на всіх рівнях.

Кожна з країн Балтики пережила складний період трансформації усіх сфер суспільного життя. Всі вони вже з початку 90-х рр. намагалися переорієнтувати свою експортну продукцію з Росії на ринки ЄС. Спільними для всіх країн були також питання кордонів та, що особливо стосується Латвії та Естонії, долі російськомовних громадян. Однак, загалом країни Балтії досягли значного прогресу в економічному реформуванні, політичній трансформації та правовій гармонізації з Європейським Союзом, закономірним наслідком чого стало їх приєднання до його лав.

Отже, прибалтійські держави реалізували загалом успішну, як з огляду на кінцевий результат, так і під кутом зору захисту національних інтересів, стратегію інтеграції до Європейського Союзу, що в якості вивчення їх позитивного досвіду могло б прислужитися Україні.

Джерела та література

1. Аракелян Д. В. Особливості вступу країн Балтії в ЄС / Д. В. Аракелян // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – № 65. – Ч. I. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 83–90.
2. Воронов К. В. Пятое расширение ЕС: судьбоносный выбор / К. В. Воронов // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 9. – С. 59 – 69.
3. Завадський В. М. Вступ країн Балтії у ЄС та основні напрямки адаптації законодавчої бази (1991–2004 рр.) / В. М. Завадський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Зб. наук. праць / Гол. ред. Р.М.Постоловський. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. 12. – С. 109–120.
4. Симиндей В. В. Латвійський внешнеполитический курс: период становления / В. В. Симиндей // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 6. – С. 25 – 29.
5. Симонян Р. Х. Страны Балтии в Евросоюзе / Р. Х. Симонян // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 118– 132.
6. Тренин Д. В. Балтийский шанс. Страны Балтии, Россия и Запад в складывающейся Большой Европе / Д. В. Тренин. – М. : Московский центр Карнеги, 1997. – 60 с.
7. Bengtsson R. Towards a Stable Peace in the Baltic Sea Region? / R. Bengtsson // Cooperation and Conflict. – 2000.– Vol. 35. – P. 355–388.
8. Gdnzle S. The Soft Security Agenda at the Sub-Regional level: Policy Responses of the Council of the Baltic States / S. Gdnzle // European Soft Security Policies: The Northern Dimension / Moroff H. (ed.). – Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2002. – P. 251–280.
9. Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition / Ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu : Tartu University Press, 1997. – 387 p.
10. Small States in Turbulent Environment: The Baltic Perspective / Edited by Atis Lejins, Zaneta Ozolina. – Riga : Latvian Institute of International Affairs, 1997. – 253 p.
11. The European Union and the Baltic States: Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region / Ed. by Jopp M. and Arnswald S. – Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 1998. – 269 p.